

TÜRKİYE BÜYÜK MECLİSİ HÜKÜMETİ'NİN KURULUŞU VE SİYASİ KARAKTERİ

Doç. Dr. Tarık Z. Tunaya

Müdafaai Hukuk hareketinin ¹ gerçekleştirici organı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'dir. 23 Nisan 1920 de, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Birinci Döneminde kurulmuş olan bu hükümet sistemi, İkinci Dönemin başlangıcında Cumhuriyet rejimine kalbolmuştur (29 Ekim 1923) ². Türklerin ilk defa karşılaştıkları Anayasa problemleri de gene bu devre boyunca ortaya atılmış ve büyük bir serbestlik ve açıklıkla tartışılmıştır. Bu devrenin inkilâpçılığı, Türk tarihinde ilk olarak millî hâkimiyet prensipini siyasî ve hukukî temel edinmesi, bugünkü Devlet ve hükümet şekil ve sistemimizi açıkça tespit etmiş olmasındadır. Bu esasa göre millî hâkimiyetin temsilî bir demokrasi şeklinde kullanılması kararlaştırılmıştır ³. Gene temsilî demokrasi kadrosu içinde Devlet iktidarlarının teşkilâtlandırma ve işleyişinin, «Conventionnel» sistem veya Meclis Hükümeti tarzında olması kabul edilmiştir ⁴. Böylece, Türkiye

1) Bu hareket İstiklâl Mücadelesinin, Türk İnkilâbının etik ve doktrinal temelini teşkil etmektedir. Üzerinde pek az durulmuş olan bu hareketin şu tarifini vermiştik: «Müdafaai Hukuk, Osmanlı Devletinin asırlık hatalarından mes'ul tutulan, Mondros Mütarekesinin haksız tatbikatı ile zulüm ve adaletsizlik baskısı altında ezilmek, müstemleke halinde yaşatılmak suretiyle cezalandırılmak istenen *Türklerin millet olarak* ve bu topluluğun siyasi ifadesi olan *millî müstakil bir Devlet kurarak yaşamak hakkını* Osmanlı Hükümetine, İmparatorluğun diğer unsurlarına ve bu hakkı tanımayan Birinci Dünya Harbinin galip Devletlerine karşı *fiilî bir mücadele somunda elde etmesidir.*» Bu tarif ve bu hareketin esasları, metodu ve gelişme safhaları için bk. *Tarık Z. Tunaya: Türkiyede Siyasi Partiler* (İstanbul 1952), s. 472-539.

2) *Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun* (No. 364, 29.10.1339 - 1923) (Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası - İkinci İntihap Devresi; Birinci İctima Senesi, s. 125).

3) Böylelikle millî hâkimiyetin diğer iki kullanılma şekli olan *Doğrudan doğruya demokrasi* ile *Yarı doğrudan doğruya demokrasi* (referandum, halkın kanun teklifi, halkın vetosu) kabul edilmemiş olmaktadır. Bununla beraber, bu şekiller ve müesseseler üzerinde müzakereler cereyan etmiştir.

4) Bu suretle temsilî demokrasinin diğer iki usulü olan *Parlmanter* (İcra - teşri muvazenesine dayanan), ve *Prezidansiyel* (İcranın üstünlüğünü sağlayan) hükümet

Büyük Millet Meclisi kuruculuk vasfına da sahip olmuştur; zira kabul ettiği bu prensip ve kurduğu Devlet ve hükümet şekli, hükümet şeklindeki bazı farklara rağmen, halen yürürlükte olan 1924 Anayasamızın hukukî yapısını teşkil etmektedir⁵. Şu halde, üzerinde pek durulmamış olan bu devrenin siyasî ve hukukî karakterini incelemek, sırf tarih yapmak değildir. Devlet ve Hükümet prensip ve şekillerimizin araştırılmasıdır. 1920 den günümüze değin Anayasa gelişmelerimizi takip etmek, değişen ve değişmeyen unsurları belirtmek, bu suretle mümkün olacaktır. Bu kısa etüdümüzde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kuruluşu, ilk çalışmaları ve siyasî karakteri üzerinde durmak istiyoruz.

I — TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİNİN KURULUŞU, İLK ÇALIŞMALARI VE ÖZELLİKLERİ.

1. 1920 Seçimi:

1920 yılı başında, İstanbulda toplanmış olan Meclisi Mebusan bilinen sebeplerle toplantıların (inikatların) tehirine karar vermişti⁶. Beklenen bu karar üzerine, «Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa» 19 Mart 1920 tarihli «İntihap hakkındaki tebliğ» ini yayınlamıştır. «Kolordu Kumandanlarına, Vilâyetlere ve Müstakil Livalara» hitap eden bu vesika, Ankarada «salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir Meclisin» toplanacağını ilân ediyor, yeni bir genel seçim yapılmasını istiyor ve İstanbuldaki Mebusan üyelerini bu Mecliste yer almaya çağırıyordu. Demeç şu mucip sebepleri ileri sürüyordu: Hilâfet ve saltanatın merkezi olan İstanbulun İtilâf Devletleri tarafından işgali Devletin teşri, icra ve kaza organlarını işleyemez bir hale getirmiştir. Meclisi Mebusan bu şartlar içinde çalışamayacağını kararlaştırmış, bu kararını resmen bildirmiş ve dağılmıştır. Saltanat ve Hilâfetin dokunulmazlığını ve bağımsızlığını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve tatbik etmek üzere Ankarada üstün yetkileri haiz bir Meclis umuru milleti tedvin ve murakabe etmek üzere içtima edecektir». Bu dâvet millet adına yapılmaktadır. İstanbul Meb'usanından Ankaraya gele-

sistemleri kabul edilmemiş oluyordu. Fakat her iki şekil, muhtelif projelerde ve müzakerelerde söz konusu edilmiştir.

5) 1924 sisteminin esas itibariyle *Meclis Hükümeti* olduğu, fakat *parlman-tarizm'e* kayan unsurlara yer vermiş olduğu umumiyetle iddia edilmiştir. *Hüseyin Nail Kubah: Esas Teşkilât Hukuku Dersleri* (İstanbul 1957, s. 287).

6) Bu olay ve bu metin için şu etüdümüze bakılabilir: *Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş*. (Ord. Prof. Muammer Raşit Seviğ'e Armağan'dan ayrı bası, İstanbul 1956, s. 15 - 18, 19 - 20).

bilecek mebuslar Meclise iştirak edeceklerdir. Bununla beraber, 1876 tarihli İntihabı Meb'usan Kanunu gereğince yeni bir seçim yapılacaktır. Livalar seçim çevresi (dairei intihabiye) sayılacak ve her Livadan beş meb'us seçilecektir. İki dereceli, gizli ve mutlak ekseriyetle yapılacak olan seçim onbeş gün içinde Meclisin Ankarada toplanmasını mümkün kılacak sür'atle yapılacaktır. Seçimlerde adaylık serbesttir. «Her fırka, zümre ve cemiyet» aday gösterebilecekleri gibi, müstakillen de istenilen yerden adaylık konulabilecektir. Seçim çalışmalarının selâmetinden mahallin en büyük mülkiye memuru sorumlu olacaktır⁷. Meclisin sür'atle açılması, bilhassa Bolu bölgesinden Ankaraya doğru genişlemekte olan irticaî ayaklanmanın tehdit tehlikesi sebebiyle olmuştur.

2. Meclisin açılışı ve ilk çalışmalar.

22 Nisan 1920 tarihli bir tamim, 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren bütün mülkî ve askerî makamların ve bütün milletin merciini Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak ilân etmişti⁸. Böylece Meclis, tarih sahnesine bütün siyasî (askerî) ve hukukî yetki ve kuvvetleri kendinde toplamış olarak çıkmıştır. Belli merasim programına uyularak⁹, ilk toplantı 23 Nisan 1920 Cuma günü yapılmıştır. En yaşlı meb'us Şerif Bey (Sinop) Başkanlığa seçilmiştir. Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşanın Meclisin hangi üyelerden teşekkül edeceğine dair beyanatı dinlenmiş¹⁰ mazbataları tetkik encümenlerinin seçimi yapılmıştır. 24 Nisan günü yapılan ikinci içtimada Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşanın «Mütarekeden Meclisin açılmasına kadar geçen zaman zarfında cereyan eden siyasî ahval

7) Bu vesika, tam metin halinde, 6 No.lı notta zikredilen etütte verilmiştir, bk. s. 20-21.

8, 9) Her iki vesikanın metinleri için bk. *Gazi M. Kemal: Nutuk* (1938 baskısı), s. 308-39.

10) Mustafa Kemal Paşa'nın bu ilk beyanatına göre Meclis İstanbuldan gelebi- len ve gelecek mebuslarla yeniden seçilmiş mebuslardan müteşekkildir. Bu husus, Meclisin 1 No. lu Kararı olmuştur (23 Nisan 1920). Meclis 28 No. lu Kararı ile «İstanbul Meclisi Mebusan âzası olupta mevkufen Maltaya gönderilen zevatın, Divanı Riyaset kararına müsteniden Heyeti Umumiyyeye yapılacak teklifin kabulüne müteallik olmak üzere B. M. M. âzalığine iltihak eden mebusan gibi tahsisat almaları» nı kabul etmiştir (31 Temmuz 1920). Fakat ilânihaye İstanbul mebuslarının Meclise katılması beklenmemiş ve 61 No. lu Karar ile «Badema İstanbul Meclisinden gelecek mebusanın B. M. M. âzasından addedilmeyeceği» kabul edilmiştir (27 Ekim 1920). Bu kararların metinleri ve müzakereleri için bk. *T. B. M. M. Kavanin Mecmuası*, C. I, 1341-1925, s. 411, 417, 426. — *T. B. M. M. Zabıt Cevridesi*, D. I, İçtima senesi 1, C. I, s. 1; C. III, s. 15, C. V, s. 209 (1940 baskısı).

hakkındaki» nutku dinlenerek, tasvip edilmiştir¹¹. Daha sonra Riyaset Divanı seçimi yapılmıştır¹², derhal bir Hükümet Heyeti hakkındaki tahrir konuşulmuş ve Meclisin 1 Numaralı Kanunu olan «Ağnam Resmi Kanunu» kabul edilmiştir.

3. Meclisin kuruluş ve terki bindeki özellikler.

a) *İki seçim*: Kolaylıkla görüleceği gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi iki genel seçimle teşkil edilmiştir. İstanbuldan çağırılan üyeler 1919 yılı sonunda yapılan bir genel seçimle seçilmişlerdi. Fakat İstanbul Mebusanı, çeşitli sebeplerden ötürü tam sayısını dolduramamıştı¹³. 19 Mart 1920 demeciyle yeni bir genel seçim yapılmıştır. Bu son seçim 1876 İntihabı Mebusan Kanununun şartlarına pek uymamıştır. Bir Meclisin, iki seçim neticesinde kurulmuş olması, dünya Anayasa tarihinde ender rastlanan bir olaydır ve bu olay Türk inkılâbının organı olan Meclise gerçek bir özellik vermiştir.

b) *Kabarık bir tamsayı*: Meclisi teşkil eden mebusları üç grupta toplamak kabildir: 1 - İstanbuldan, Meclisi Mebusan'dan gelen 92 mebus; 2 - Birisi Yunanistandan olmak üzere, diğerleri Maltadan gelen 14 mebus; 3 - 19 Mart tebliğine göre seçilmiş 232 mebus. Bu suretle Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Dönemi 337 mebusan mürekkeptir ve bunlar 66 seçim çevresinden seçilmişlerdir¹⁴. O tarih için hayli kabarık olan bu tam sayının (adedi mürettep) çıkarabileceği zorluklar Nisabı Müzakere Kanunu ile halledilme yoluna gidilmiştir. Nisabı Müzakere Kanununun önemi ve özelliği bu kabarık yekûn nazara alınınca belirmektedir¹⁵.

11) Gayet önemli meseleleri ihtiva eden bu nutuk, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Birinci Reisi seçilmeden evvel söylemiş olduğu nutuktur. Hamdullah Suphi (Tanrıöver) (Antalya) nın teklifi üzerine basılarak yayınlanması kabul edilmiş, Mustafa Kemal Paşaya teşekkür edilmesi için tahrirler verilmiştir. Bk. *T. B. M. M. Zabıt Ceridesi*, (zikredilmiştir). s. 8-16, 16-26, 30, 33-35.

12) Seçim 2. içtimain (24.4.1920) 5. celsesinde yapılmıştır. Mutlak çoğunluk esasına göre sonuçlar: *M. Kemal Paşa (Atatürk)* (110 rey), *Celâlettin Ârif Bey* (109 rey). Reis Vekillerinin seçimi rey dağılmasından ve mutlak çoğunluk sağlanamamasından ötürü gecikmiş, nihayet *Çelebi Efendi* ile *Hacı Bektaş Çelebisi Cemalettin Efendi* seçimi kazanmışlardır. *T. B. M. M. Zabıt Ceridesi*, (zikredilmiştir) s. 42-44.

13) 1919 seçimi ve Osmanlı Mebusanındaki durum hakkında, 6 No.lu notta zikredilen etüdümüze bakılabilir, s. 2-5.

14) Bk. *T. B. M. M. İsim Defteri*, D. 1 (Ankara, 1943 baskısı). — *T. B. M. M. nin 25 inci Yıldönümü Anış Albümü* (23 Nisan 1945).

15) Nisabı Müzakere Kanunu T. B. M. nin ilk yaptığı kanunlardan biridir (No. 18, 5 Eylül 1336-1920) ve gene Meclisin 1 No.lu Tefsir Kararı da bu kanuna

c) *Mebusların mesleklerine göre ayırımı*: Meclisin üyelerini meslekleri bakımından ayırmak, bu organın siyasî ve hukukî zihniyetini tayinde müspet unsurlar verebilir. Elde edilen tahminî sonuçlara göre¹⁶ bazı özellikler üzerinde durulabilir: 1 - *Serbest meslek erbabı*, hayli kabarıktır (takriben 120 mebus). Bunlar arasında en fazla ticaretle işigal edenler (40 mebus), çiftçi ve ziraatçiler (32 mebus) gelmektedir. Daha sonra avukatlar (dâva vekilleri) (20 mebus), gazeteciler (11 mebus) sayılabilir. Teknik meslekler gayet azdır (2 mühendis). Gene Mecliste bir tek amele (tüfekçi ustabaşısı) vardır. 2 - *Devlet memurları* da türlü şekilleriyle, serbest meslek mensuplarından biraz daha kalabalıktır (takriben 125 mebus). Dahiliye Vekâleti mensupları ve idareciler bu sayı içinde çoğunluktadırlar (36 mebus). Onları maarifçiler (25 mebus) ve adliyeciler (19 mebus) takip etmektedirler. İçlerinde eski Nâzır'dan vergi memuruna, Valilerden Mahkeme Zabıt Kâtibi, Başkâtipler, Tahsil Memurları, Hapishane Müdürü ve Telgraf Memurlarına kadar her dereceden memur vardır. 3 - *Belediyeciler* de az değildir (takriben 13 mebus). 4 - *Ordu mensupları*, asker mebuslar takriben 53 kişidir. Bunlar arasında 10 tane paşa bulunmaktadır. 5 - *İlmiye sınıfı mensupları*, hocaların sayısı da 53 tür. Bunlar arasında Müftüleri (14 tane), Müderrisleri (13 tane), Şeyhleri (10 tane) bilhassa zikretmek gerektir. Şeyhler Mevlevî, Bektaşî, Nakşibendî gibi tarikatları temsil etmektedirler. Gene bunlar arasında «*haremeyni muhteremeyn*» pâyesini haiz olanlar, postnişinler, vâizler ve iki tane de kadı vardır. 6 - *Aşiret reisleri*: Mecliste, kimlikleri «aşiret

aittir (8 Eylül 1336 - 1920) (*T. B. M. M. Kavanin Mecmuası*, C. I, 2. tabı, Ankara 1341, s. 31-33). Nisabı Müzakere Kanunu bu kabarık mebus yekûnu ve türlü şartları nazara alarak müzakere nisabı meselesini 5. maddesiyle halletmiştir: «*Madde 5 — Her dairei intihabiyeden beş âza intihabı itibarıyla heyeti mecmuasının nisfından bir fazlası nisabı müzakeredir.*» Kanunun özelliği sadece nisap meselesini ele almış olmasıdır. Meclisin gayesi Hıyaneti Vataniye Kanunundan (madde 2) sonra bu kanunda teyit edilmiş (madde 1), ara seçimleri, mebusluk ve memûriyet, mebusların devamları, tahsisatı, harcırahları gibi meseleler de yine bu kanun tarafından tanzim edilmiştir. Gene Meclisin «müstemirren in'ikadı» prensipi bu kanun tarafından konmuştur (madde 1).

16) Meclisin terekübü hakkında elimizdeki tek ciddi doküman «*T. B. M. M. nin 25 inci Yıldönümü Anış Albümü*» dür (Ankara, 23 Nisan 1945). Elimizde, Meclis Genel Kâtibi merhum *Veysel Genya*'nın bizzat tashih ettiği bir nüsha vardır. Fakat bu albümde de her mebusun mesleği ve kimliğine ait bilgiler tam değildir. Sonra da bilhassa İlmiye sınıfı mensuplarının Devlet memuriyetleri, öğretim ve adalet işlerinde görevlendirildikleri de nazara alınınca ayırım ve tasnif hayli güçleşmektedir. Biz, Meclisin zihniyetini aydınlatabilmek bakımından ancak takribî sonuçlarla yetinmek zorunda kaldık.

reisi» olarak gösterilmiş 5 mebus vardır ve Meclise özelliklerini getirmişlerdir.

d) *Meşrutiyet siyasi partileri ve mebuslar*: Meclisi teşkil eden mebusların hemen hepsi 1908 öncesini, İkinci Meşrutiyetin çeşitli olaylarla dolu senelerini, Mütarekenin adaletsizliklerini görmüş geçirmiş yaşta kimselerdi. Hattâ aralarında, Abdülhamit idaresine karşı mücadele etmiş Jön Türk'ler vardı. İki seçim — 1919 ve 1920 seçimleri — sonunda Meclisi teşkil etmişlerdi. İçlerinde, Meşrutiyet yıllarının siyasi partilerine mensup olanlar çoktu: İttihad ve terakki Kâtibi Mesulleri, Hürriyet ve İtilâf kurucusu gibi... Mütareke devresinin irili ufaklı siyasi «fırka»larının listelerine girmiş olanlar da vardı. Mecliste bilhassa Çiftçiler Derneği, Millî Türk Fırkası, Türkiye Mesai Fırkası, Millî Ahrar - Ahali İktisat Fırkalarının müşterek listesine girmiş olanlar vardı. Gene Mütareke devresinin gizli İstanbul teşekkülleri mensupları ve bunlar tarafından desteklenerek seçilmiş olanlar da çoktur. Her iki seçimde de Anadolu ve Trakyanın hemen her yerinde kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı ve cemiyetler asıl ve yapıcı role sahip olmuşlardı. Bu suretle Meclis'e gönderilmiş olanların hepsi bu cemiyet ve heyetlerin temsilcileriydiler. Bu teşekküllerin hemen hepsi, İttihad ve Terakki teşkilâtından faydalandıklarına göre, her çeşit fırkacılık hissini reddine rağmen, bu partinin, vasıtalı da olsa, muayyen bir tesiri altındaydılar. Bununla beraber, seçim menşeleri ne olursa olsun, onlar birer *partili* değildirler; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyesi olmuşlardı.

4. İlk İcra Organının kuruluşu.

a) *Mustafa Kemal Paşa'nın takriri*: Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa nutkunu bitirir bitirmez, bir takrir vermiştir. Derhal bir hükümet heyetinin kurulmasını isteyen bu takrirde, Mustafa Kemal Paşa şu esasları savunmuştur¹⁷: 1 - Tarih tecrübelerine, Esas Teşkilât Hukuku ilkelere (yani ilmî verilere) ve halen içinde bulunulan şartlara göre memleketin millî kuvvetini merkezî bir teşkilâtla birleştirmek bir zarurettir. 2 - Bu teşkilât fiilî, yani gayri mes'ul ve Osmanlı Anayasa metinleri gereğince kurulmamış olmamalıdır, bu takdirde sürekli ve ömürlü olamaz. Bizzat Meclis bir hukukîlik ve meşruiyet ihtiyacının eseridir. Şu halde, millî vicdanın ifadesi olan Meclisin yapacağı kanunlarla bağlı bir hükû-

17) Takririn tam metni için bk. *T. B. M. M. Zabıt Ceridesi*, (zikredilmiştir) s. 30-32. — Atatürk tarafından özeti için bk. *Gazi M. Kemal: Nutuk* (1938 baskısı), s. 313-314.

metin kurulması şarttır. 3 - Meclis, hükümeti (icra heyetini) kontrolla yetinecek «*murakıb ve müdekkik*» bir teşrî organı değildir, milletin mukadderatına bu sıfatla ve kuşbakışı bakmaz, fakat bu mukadderatla «*bilfiil iştigal etmek*» zorundadır. Mesele normal bir İcra - Teşrî mekanizması, parlamenter bir sistem kurmak değildir, tarihte fevkalâde zamanlar ve durumlar karşısında uygulanmış hal suretlerine başvurmak gerek: Meclisi tatil ederek İcra organına fazla yetkiler vermek, yahutta aksini yaparak, Teşrî organını (Meclisi) kuvvetlendirerek, idareyi birkaç şahsın eline geçirmemek ve İcra Kuvvetini tabiatıyla zayıflatmak. Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahıs rejimine karşı reaksiyonunu gösteren birinci tezin, aynı zamanda İslâm âmme hukuku kaideleri de gözönünde bulundurulurak, benimsenmesi icap eder. Bu takdirde ikinci şık kabul edilecek, Meclis Teşrî ve İcra yetkilerini kendisinde toplamış olacaktır. 4 - Meclis, günlük politika ve idare işlerinin teferrüatına kadar inemiyeceğinden ve bunlarla meşgul olamayacağından, kendi içinden bir heyet seçmelidir. Belli hükümet işlerine göre ayrılmış dairelerin idaresi bu heyet üyelerine verilmelidir. Üyeler münferiden ve müştereken (heyet halinde) Meclise karşı sorumlu olmalıdır. Heyetin adı «*Heyeti İcraiye*» olmalı, üyelerine de «*Vekil*» denmelidir. 5 - Meclisin kendisi için seçeceği Başkan, Meclisi temsil etmeli, fakat *İcra Heyeti*'nin de reisi olmalıdır. Başkan, Meclis adına yaptığı tasarruflardan dolayı, diğer Vekiller gibi Meclis karşısında sorumlu olmalıdır¹⁸. Bu ağır bir ödevdir, zira sorumluluk hem Meclis, hem de İcra Heyeti Reisliğinden doğmaktadır. 6 - «Reissiz bir hükümet vücade getirmek zarureti içindeyiz»¹⁹, çünkü: Padişah - Halife, hem Osmanlıların, hem de bütün Müslümanların başı olmakla beraber, zor ve tehdit altındadır. Bu sebeple, geçici olsa dahi, Anadolu'da bir hükümet reisliği veya bir Padişah Kaymakamlığı (Vekilliği) kurmak doğru olmaz. Maksat, Padişah - Halifenin kurtarılmasıdır²⁰. Başka bir makama Devlet

18) Takrirdeki bu fikir 1876 Kanunu Esasisinin kabul ettiği padişahın sorumsuzluğu prensipine karşı bir reaksiyonun ifadesi sayılabilir. Böylece Meclisin üstünlüğü, Meclis Hükümeti sisteminin temel unsuru olarak, sağlanmak yoluna gidilmiştir.

19) Bu fikir hem Padişah - Halifenin Devlet Reisi olarak kabul edilmesinden ötürü muhafazakâr zümreleri tatmin saiki ile konmuştur, bu bakımdan telifçidir. Hem de bizzat Meclisi böyle bir sorumsuz Riyasetin hâkimiyeti altına sokmamak için sevk edilmiştir, bu bakımdan da inkilâpçıdır. Ve daima savunulmuştur. Netekim İstanbulun geri alınma şenlikleri içinde T. B. M. M. Hükümeti mümessili Refet Paşa tarafından, 1922 de ileri sürülmüş ve Lutfi Fikri bey tarafından da tenkid edilmiştir. Bk. *Tarik Z. Tunaya: Türkiyede Siyasî Partiler*, s. 540-541.

20) T. B. M. M. nin gayesindeki ikilik ve tezat unsurlarından birisidir. (Diğer unsur milli hâkimiyet prensipidir). Ve bu tezat saltanatın ilagsı ile ortadan kaldırılmıştır. Bk. *Ali Fuat Başgî: Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri* (İstanbul 1957, s. 108-109, 112).

Reisliği yetkileri vererek o makamı gayri mes'ul tanımak ta yine felâketli netice doğurur. Bu çetrefil durumdan kurtulmak için, İslâm siyasî prensiplerine başvurularak şöyle bir tesviye suretine varılabilir: Seçimle iş başına gelen Meclise, mahdut teşrî yetkileri vermekten ziyade, onu millî iradenin yegâne temerküz noktası yapmak ve böylece tanımak. Şu halde, Meclisten daha üstün bir hukukî ve siyasî kuvvet (millî hâkimiyeti kullanacak ondan daha üstün bir organ) bulunmıyacaktır²¹. 7 - Türkiyenin siyasî tarihinde taklit hükümet rejimleri vardır, istibdatlar vardır. Teklif, bu olaylardan alınan derslere göre yapılmaktadır. Karar Meclis Umumî Heyetindedir. Fakat dağılma ve yıkılma tehlikesi vardır. Devlet işleri mercisiz kalmıştır. Bu fevkalâde durum süratle hareket edilmesini gerektirmektedir.

b) *Belirtilen fikirler:* Takrir, Anadolu ortasında ilk defa toplanan Meclis üyelerini derin surette ilgilendirmiştir. Bazı mebuslar reye konmasını istemişlerdir. Bir kısım mebuslar, düşünmek için zaman istemişlerdir. Bazı mebuslar ise müzakereye dahi lüzum görülmeden derhal kabulünü teklif etmişlerdir. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa, durumu açıkça belirtmiştir: «... Bütün maddî, manevî mesuliyeti Heyeti Temsiliye namı altında bulunan heyet üzerine almış ve 16 Mart 1336 (1920) tarihinden bu dakikaya kadar bütün acı safhalara, manzaralara karşı ifayı vazifeyi fevkalâde bir vazife bilmiştir, bu mesuliyet çok ağırdır. O heyeti artık bu ağır yükün altında bırakmayınız. Bu dakikadan itibaren teklif ediyorum, derhal mukadderatı memleketi deruhte buyurunuz. Bundan içtinap etmeye lüzum yoktur. Bu vazife o kadar mühim, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihidir ki, bu koca mes'uliyeti içinizde üç beş kişiye tahmil etmekle iktifa etmeyiniz. Bütün bu Meclis, bütün mâna-siyle mes'ul olmak lâzımgelir. Millet bizi bunun için gönderdi, bizi buraya beş kişinin eline milleti terk edelim diye göndermemiştir»²². Mustafa Kemal Paşa gizli celse yapılmasını teklif etmiş, bu celsede daha bazı açıklamalar yapmıştır²³. Anadolunun başsız kaldığı, mülkî makamların direktif alacak mercii kestiremedikleri, bu siyasî tereddüdün kaldırılması gerektiği fikrinde ittifak vardı. Mebuslar bir anarşi halini tasvir etmişlerdir. Takrir bu yarayı deşmiştir. Müzakere sırasında, Mustafa Kemal Paşa'nın bir muhalifi de ortaya çıkmıştır. Kocaeli Mebusu Sırrı Bey, Paşa'nın emrivâki yaptığını pek vâzih sayılamıyacak fikirleriyle belirtmiştir. Fakat o da hükümet kurulmasına taraftardır. Memleket, «başı

21) Yalnız başına bu fikir saltanatın prensip olarak reddini ifade etmektedir.

22) *T. B. M. M. Zabıt Ceridesi* (zikredilmiştir), s. 36-37.

23) *Gazi M. Kemal: Nutuk* (1938 baskısı), s. 314-315.

kesilmiş tavuk ihtilâçları» içinde kıvranamazdı, Anadolu «başsız bir vücut gibi» olmamalıydı²⁴. Hükümete gerçek bir buhrandı ve aleyhte propagandalara sebep oluyordu. Şu halde ne yapmak lâzımdı?

c) *Teklifler*: Bu konuda fikirlerin ikiye ayrıldığı söylenebilir. *Radikal bir teklif*, tam bir Meclis hükümeti sistemini desteklemiştir: Meclis Reisi seçilsin, Encümenler vasıtasıyla hükümeti kursun ve idare etsin. Tokat Mebusu Nâzım Bey ve arkadaşları bu fikirdedirler²⁵. Diğer teklif, daha *telifçidir*: Geçici bir *İcra Encümeni* ile beraber *İcra Heyeti* teşkili hakkındaki kanunu hazırlamak üzere de 15 kişilik bir *Lâyiha Encümeni* kurulsun, Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Beyin «Hukuku Esasiye» hocası olmak itibariyle sözü dinlenmiş ve teklifi de kabul edilmiştir²⁶.

Bu arada başka teklifler de yapılmıştır²⁷. İstanbulda bir hükümet bulunduğuna göre, yeni bir hükümet kurmak meselesinin söz konusu edilemeyeceği belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa cevap olarak durumun vehametini bir kere daha açıklamıştır: Seçilecek heyete ne isim verilirse verilsin, önemli olan bu değildir, bir heyetin seçilmesi zarurîdir, yeter ki «makine durmuş olmasın»²⁸.

Her iki heyet te (*İcra Encümeni* ve *Lâyiha Encümeni*) seçilmiştir²⁹.

24) Karahisarı Sahip Mebusu *Mehmed Sükrü Efendi*, Kırşehir Mebusu *Müfit Efendinin* sözleri dikkate değer. Bu husus için bk. *T. B. M. M. Zabıt Ceridesi* (zikredilmiştir). s. 54, 57.

25) Aynı eser, s. 52.

26) Aynı eser, s. 53.

27) Meselâ *Refik Şevket (İnce) Bey*, Riyaset Divanının geçici olarak hükümet işlerini deruhte etmesini teklif etmiştir (Aynı eser, s. 57).

28) Aynı eser, s. 57.

29) *İcra Encümenine* seçilen 6 üye: Celâlettin Arif (Erzurum), Câmi (Baykurt) (Aydın), Bekir Sami (Amasya), Fevzi Paşa (Çakmak) (Kozan), *Hamdullah Suphi (Tanrıöver) (Antalya)*, Hakkı Behiç (Denizli). Bu heyete İsmet Bey (İnönü) (Edirne) de terfik edilmiştir. Meclis Reisi (Mustafa Kemal Paşa bu heyetin tabii reisidir. 15 kişilik *Lâyiha Encümenine* seçilenler: Dr. Rıza Nur (Sinop), *Celâlettin Arif (Erzurum)*, Yusuf Kemal (Tengirsenk) (Kastamonu), Yunus Nadi (Abalıoğlu) (İzmir), *Hamdullah Suphi (Tanrıöver) (Antalya)*, Sırrı (İçöz) (İzmit), Refik (Koraltan) (Konya), Şeyh Servet (Bursa), Haydar (Kütahya), Emir Paşa (Sivas), Çelebi Efendi (Konya), Besim Atalay (Kütahya), Ferit (Çorum), Abdülkadir Kemali (Öğütçü) (Kastamonu). Konya mebusu Çelebi Efendinin 27.4.1920 tarihinde istifa etmesi üzerine Encümene *Mustafa Kemal Paşa* (Ankara) seçilmiştir. İzmit Meb'usu Sırrı Beyin muhalefeti burada da görülmüştür. *T. B. M. M. Zabıt Ceridesi*, (zikredilmiştir), s. 70, 97. — Gene bk. *T. B. M. M. nin 25 inci Yıldönümünü Anış Albümü*, s. 90. (İtalik olarak gösterilmiş isimler her iki Encümende ödevlendirilmiş olan mebuslara aittir).

Bu arada Meclisin aldığı bir kararla, Erkânı Harbiye Umumiye Reisi hükümete dahil ve Meclis karşısında sorumlu sayılmıştır³⁰.

d) *İcra Vekilleri Kanunu, ilk Heyet ve programı*: Lâyiha Encümeni 5 maddelik tasarısını 1 Mayıs 1920 tarihinde Meclise sunmuştur. Uzun ve hararetli tartışmalardan sonra kabul edilen kanun derhal tatbik mevkiine konularak 11 kişilik ilk İcra Vekilleri Heyeti seçilmiştir³¹. Beklediği hükümetini, icra ajanını kuran Meclis daha kolay ve enerjik çalışma imkânlarına kavuşmuş oluyordu.

İcra Vekilleri Heyeti'nin programında şu esaslar savunuluyordu: Millet in bekası tehlikeye düştüğü bir sırada «nazarî, karışık, uzun süren muamelelere» başvurulmayacaktır. Hükümet vazifesi, gayenin elde edilmesi için girişilen bir cıdaldır. *Dış politika sahasında*, Misakı Millî'yi³² gerçekleştirmek ve memleketi işgal eden Devletlerin buna riayetkâr olmasını sağlamak yolunda yürünecektir. Sulh şartlarının kabul ve tasdiki Meclise bağlıdır. *İç politikada* esas millî birlik ve dayanışmayı, asayiş muhafaza olacaktır. *Askerî sahada*, Kuvayi Milliye muntazam bir askerî teşkilât haline getirilecektir.

Gayet kısa olan programda esas itibariyle prensip şu olmuştu: Yeni bir şey yapmaktan ziyade, olanı muhafaza ve islâh. Zaferden sonra radikal tedbirlere başvurulabilirdi. Maliye, Nafia, Maarif ve Adliye sahalarındaki icraata bu esas hâkim olacaktı. Bilhassa maarif ve adliye hakkında program biraz daha tafsilâtlı idi³³.

Program, bir zamanların en koyu İttihat ve Terakki muhalifi ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası kurucularından, Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey tarafından okunmuştu. Meclis bilhassa Maarif ve Adliyeye dair islâhat meseleleri üzerinde durmuştur. İşgal kuvvetlerinin yer yer ilerle-

30) Meclis, Erkânı Harbiye Umumiye Reisliğini icrai bir vazife saymıştır *T. B. M. M. Zabıt Ceridesi* (zikredilmiştir), s. 59, 70; *Zikredilen Albüm*, s. 90.

31) T. B. M. M. Hükümeti'nin ilk İcra Vekilleri Heyeti: Şer'îye Vekili Mustafa Fehmi Efendi (Gerçeker) (Bursa), Dahiliye Vekili Câmî Bey (Baykurt) (Aydın), Adliye Vekili Celâlettin Arif Bey (Erzurum), Hariciye Vekili Bekir Sami Bey (Amasya), Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Adnan Bey (Adıvar) (İstanbul), İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey (Tengirsenk) (Kastamonu), Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa (Çakmak) (Kozan), Erkânı Harbiye Umumiye Reisi İsmet Bey (İnönü) (Edirne), Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey (Sinop), Maliye Vekili Hakkı Behiç Bey (Denizli). (Bk. *T. B. M. M. Zabıt Ceridesi*, C. I, s. 198, 203 - *Zikredilen Albüm*, s. 90-93).

32) Bu vesikanın metni ve tahlili için 6 No.lu notta zikredilen etüdümüze bakılabilir, s. 8-10, 19.

33) Programın metni ve müzakereler için bk. *T. B. M. M. Zabıt Ceridesi*, C. I. (zikredilmiştir), s. 241-246.

meleri olayı karşısında mebuslar dil, adliye, medrese meseleleri üzerinde etraflıca konuşmuşlardır. Umumiyetle program kısa bulunmuştur. Ve, Meşrutiyet yıllarının başlıca dâvası teşebbüsü şahsî - ademi merkeziyet meselesine gerek programda, gerekse müzakerelerde temas edilmiştir.

Programın bir kaç özelliği vardır: Evvelâ, gayet kısadır ve içinde bulunulan şartların gerektirdiği bir çok meselelere temas edilmemiştir, 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu müzakerelerine kadar daima Meclisin savunacağı doktrinal prensiplerin ne olduğu sorulmuştur. Saniyen, bu program kimin görüşü olacaktı: İcra Heyetinin mi, yoksa Meclisin mi? Bu hukukî tartışma Meclisin hukukî karakterini belirtmek bakımından önemlidir.

Fakat asıl mesele Meclisin umumî politikasında dayanacağı doktrinal prensiplerdi. Bunların bir an önce tayin ve tesbiti gerekiyordu ve böylece evvelâ siyasî karakterinin taayyün etmesi isteniyordu.

II. — TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİNİN SİYASÎ KARAKTERİ

1. Tecanüs.

Türkiye Büyük Millet Meclisi geniş bir Sivas Kongresi mahiyetini, yani kanunî bir müdafaaî Hukuk organı özelliklerini daima muhafaza etmiştir. Aynı şekilde İcra Vekilleri Heyeti de Heyeti Temsiliye'nin fiililikten kurtulmuş şeklidir. Meclis, Meşrutiyet (ve Mütareke) devresinin çeşitli siyasî parti ve cemiyetlerinin mensuplarını, görüldüğü gibi, bir araya toplamıştı. Fakat, Meclise Anadolu ve Rumeli Müdafaaî Hukuk Cemiyeti hâkimdir. Mebusların hepsi — en muhafazakârı da dahil — Osmanlı idaresinin tenkitçileri olmuşlardır, hepsi Tanzimatın taklitçiliğini, Meşrutiyetin yanlış tutumunu en ağır hükümlere bağlamışlardır ve Meclisin yeni kuracağı esaslarda yıkılma devrinin hatalarına sapmamasını istemişlerdir, «büyük iş» i fiilen mücadele ederek başarmak, siyasî hareketlerinin ve hukukî tasarruflarının saiki olmuştur. Bu düşünce kendilerine sâliki buldukları doktrin farklarını unutmamıştır, bütün enerjiler gayenin emrinde onu gerçekleştirecek bir unsur olmuştur. Bu durumu teyit eden en dikkat çekici olay, mebusların kendilerine bir yemin sureti (şekli tahlif) ararlarken, takrirlerinde, Sivas Kongresinde benimsenen bir zihniyetle, *fırkacılığın reddi* keyfiyeti üzerinde durmuş olmaları-

dır ³⁴. Bu sebeple, aralarındaki görüş ayrılıkları, kolektif bir dert olan İttihadçı - İtilâfçı düşmanlığına dökülmemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, aslında sadece, şahıs ve zümre ayrılıkları üzerinde kalabilecek kadar geniş bir gayede birleşti. Bu durum Mecliste çeşitli telâkkilerin ortaya atılmasına ve hiziplerin kurulmasına engel olmamıştır. Meclisin tecanüsü yalnız müşterek gayesindedir.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin gayesi:

Farklı fikir savunucularını bir araya getirmiş olan gaye ne gibi fikir ve inançlardan vücut bulmuştur? En geniş anlamıyla, Meclisin bütün hareketlerine ve teşriî tasarruflarına kaynak olan bu gaye, hangi ideolojik unsurlara sahiptir? Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin müzakerelelerinde ileri sürülmüş olan fikirler (Beyanat, nutuklar, takrirler), kabul ettiği mevzuat (Kanunlar, Tefsir ve Umumî Heyet kararları) ve bizatihî Meclis adına muayyen sebeplerle yayınlanan Beyannameler gibi vesikalardan ³⁵ çıkarılan sonuçlara göre Türkiye Büyük Millet Meclisi kendi-

34) Bu hususu tespit için verilmiş olan takrirlerin hepsinde «... Bu Mecliste hiç bir fırka ve zümrei siyasiyenin eskâr ve âmâlîne hâdim olmayacağım» gibi ibareler vardı; fakat şu formül kabul edilmiştir: «Hilâfet ve Saltanat ve vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden başka bir gaye takip etmeyeceğime Vallahi». Bu şekil 6.7.1336 (1920) içtimasında kabul edilmiştir. Mebuslar 10.7.1336 (1920) içtimasında tahlif edilmişlerdir (T. B. M. M. Zabıt Cevridesi, C. II, s. 186, 213 ve müt.). Yemin formülünde daha sonra değişmeler yapılmıştır.

35) Meclisin gayesini açıklayan teşriî metinler: 1) Kanunlar arasında bilhassa bk. Hiyaneti Vataniye Kanunu (No. 2, 19 Nisan 1336); Piyade, Süvari sınıfından mürekkep olmak üzere jandarma müfrezeleri teşkili hakkında Kanun (No. 5, 7 Haziran 1336); Nisabı Müzakere Kanunu (No. 18, 5 Eylül 1336); Firariler Hakkında Kanun (No. 21, 11 Eylül 1336); İstiklâl Madalyası Kanunu (No. 66, 29 Teşrinisani 1336); Teşkilâtı Esasiye Kanunu (No. 85, 20 Kânunusani 1337); 23 Nisanın milli bayramı addine dair Kanun (No. 112, 23 Nisan 1337); Giresunlu Zıynıkoğlu Temelin bakiyeti müddeti cezaiyesinin affına dair Kanun (No. 126, 28 Mayıs 1337); Darülharpte hüsnü hizmet ve yararlık ibraz eden mahkûminin müddeti mahkûmiyetlerinin affına dair Kanun (No. 135, 14 Temmuz 1337); Türkiye - Efganistan Muahedenamesi hakkında Kanun (No. 140, 21 Temmuz 1337); Türkiye - Rusya Muahedenamesi hakkında Kanun (No. 141, 21 Temmuz 1337); Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kema lPaşa Hazretlerine Başkumandanlık tevcihine dair kanun (No. 144, 5 Ağustos 1337); Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik ünvanı ita ve rütbeli müşiri tevcihine dair kanun (No. 153, 19 Eylül 1337); İstiklâl Mehakimi Kanunu (No. 244, 31 Temmuz 1338); Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddınının tavzihan tadiline dair Kanun (No. 364, 29 Teşrinievvel 1339). Umumî Heyet Kararları arasında şu numaralara bk. No. 2, 4, 5, 16, 23, 26; 28; 37; 104; 108; 307; 308; 313; 341-344, 364 ve 365 (Bu kararlarda Meclisin gayesi ile ilgili özellikler görüle-

sini bir ihtilâl organı olarak ilân etmiştir: Manevî şahsiyetinde Başkumandanlığı muhafaza (yani İstiklâl Savaşını bilfiil idare) eden, millet ve memleketin alinyazısını elinde tutan, en üstün kudret olan millî hâkimiyeti kullanacak, rakip tanımayan tek meşru organ³⁶. Fakat, rakipsiz olması, yetkisinin hudutsuz olması demek değildi. Bu hudut, kendi yaptığı kaideler ve bunlara kaynak olan gayesiydi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu hususu her fırsatta belirtmiş ve sözü geçen vesikalarla ilân etmiştir. Bu gaye şu suretle özetlenebilir: *Hilâfet ve Saltanatı, vatan ve milleti, millî hâkimiyet prensibinin genektirdiği esaslar dahilinde kurtarmak.*

Yalnız bu şekilde ifadelenen gaye hem çok mücerret kalmakta, hem de bir tezadı ihtiva etmeteydi. *Gayedeki tezadın* iki sebepten doğduğunu söylemek mümkündür. Birinci sebep, İslâmcı, milliyetçi, sosyalist, gelenekçi, komünist hulâsa muhafazakâr ve inkılâpçı görüşlerin bir arada bulunmasının ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüş ayrılıklarının iç ve dış politikanın tayininde farklı sonuçlara varmak istedikleri açıktır. Bu bakımdan bir *tezatlar meclisi*'nden bahsetmek mümkündür. İkinci sebep birincisinin devamı halindedir. Bir taraftan millî hâkimiyet prensipini benimsemek ve siyasî müesseseleri buna göre kurmak ve Meclis'in üstünde hiç bir kuvvet olmadığını kabul etmek, bir taraftanda Saltanat ve Hilâfeti kurtararak, bir monarşiyi devam ettirmek, birbirini inkâr eden iki siyasî şeklin bir arada muhafazası isteği, tezadın ta kendisi oluyordu. Fakat, tezat Meclisin bizatihî yapısından, başlangıçta hayli geniş olan muhafazakâr bir kitlenin tatmini zaruretinden doğuyordu. Gayenin mücerret oluşuna gelince, bu da Meclisin kurmakta olduğu yeni bir siyasî şeklin iç yapısını tesbitte ve ona milletlerarası bir tanınma teminindeki, yani iç ve dış politikasının dayanacağı, esasları tayindeki zorluktan ileri geliyordu. Görüldüğü gibi, Osmanlı İmparatorluğunun sosyal ve siyasî bakımdan geliştiremediği bir kitleyi inkılâpçı prensiplerle teçhiz gerekiyordu. Oysa ki bu kitle aynı zamanda aslî karakterini kaybetmiş bir

cektir). Meclisin ilk *Beyannameleri*: Büyük Millet Meclisinin memlekete beyannamesi (26 Nisan 1920); İrşad Encümeninin Beyannamesi (9 Mayıs 1920); Meclis tarafından Padişaha çekilen telgraf (28 Nisan 1920); Şer'îye Encümeni Beyannamesi (9 Mayıs 1920); ve ayrıca bk. Halkçılık Beyannamesi (18 Aralık 1920).

36) Meclis'e «Büyük» sıfatının bir isim olarak verilisi bu hüviyeti ve «fevkalâde salâhiyetleri» nden ötürüdür ve bu husus her fırsatta teyid edilmiştir. Bu yönden de saltanat reddedilmiş oluyordu.

37) İlk program 34 No.lu notta zikredilmiş olandır. Fakat Meclis programını daha teferrüatlı bir şekilde ifade etmek istemiştir. 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile Halkçılık Beyannamesi bu maksatla vücade getirilmiştir.

kuvvetin, İlmîye sınıfının tesirine daha fazla maruzdu. Bu iç zorluğa, bir de Anadolu ve Trakyanın jeopolitik durumundan doğan zorluklar ekleniyordu: Batı ile doğu arasında, gerçek istikameti bulmak ödevi. Bütün bu şartlar içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dayandığı ideolojik esasları, diğer vesikalar yanında, iki önemli vesika ile ilân etmiştir: *Halkçılık Beyannamesi* (18 Aralık 1920) ve *TeşkilâtıEsasiye Kanunu* (20 Ocak 1921). Meclisin resmen teyidine rağmen, gayesine müteallik esaslar, yalnız bir iki metinde tesbit edilmiş değildir. Bu hususta başka vesikalar da hesaba katılmalıdır. Fakat, her şeyden evvel, gayenin daha doğrusu programın tayininde, ve siyasî karakterinin tesbitinde esas unsurlardan birincisi olan Batı ile Doğunun³⁸ Meclis üzerindeki baskılarını ve tesirlerini gözden geçirmek lâzımdır.

3. Batı ve Doğunun Türkiye ve Türkler hakkındaki tezleri:

a) *Batı'nın tezi*: Birinci Dünya Savaşı sonunda Avrupanın, eskisine nazaran tamamen değiştiği ve mânasını kaybettiği umumiyetle ileri sürülmüştür³⁹. Fakat, bütün bu değişmelere rağmen, zamanın deyimi ile «Emperyalist» tezleri yönünden Avrupa, Ondokuzuncu Yüzyıla nispetle bir istikrar ve sürekliliğe sahip kalmıştır. Bu durum bilhassa Türkler ve Orta Doğu politikası bakımından açıkça görülmüştür. Yunan istiklâli dolayısıyla Avrupa umumî efkârına hâkim olan şair ve edipler, Türklerin «gayri medenî» olduklarını ilân etmişlerdi. Bir tarihçi, Birinci Meşrutiyeti «hilebazlık ve yalancılık» saymıştır⁴⁰ 1917 de, henüz Birinci Dünya Savaşı bitmeden, bir İngiliz dergisi «The Round Table» Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması ve parçalanması hakkında bütün bir teori kurmuştu. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu millî bir Devlet değildir. O, askerî

38) Batı ile Doğu terimlerinden, bu konuda ifadelendirmek istediğimiz şudur: Meclis Hükümetinin kurulduğu tarihte Batı, Birinci Dünya Savaşının galip Devletleri tarafından temsil edilmekte idi. Türkiyeyi «Batı'dan ihraç» politikası bu blokun ilk tezi olmuştur. Doğu'ya gelince bu, dünya ihtilâlini Asya üzerinde plânlamış olan S. S. C. B. (kısaca Sovyet Rusya) tarafından temsil ediliyordu. Batı ile Doğu, kurulmakta olan Türkiyeyi birbirine tamamen zıt şartlara bağlamak isteyen iki blok halinde görülüyordu. Gerçi, ne Batı sadece söz konusu edilen Devletlerden, ne de Doğu sadece Sovyet Rusyadan ibaretti. Fakat Batı'da ve Doğu'da Türkler hakkında başka önemli ve hayati teklifler yoktu. İslâm dünyası, bu bakımdan birlik arzetmiyor, yeni ve hayati tekliflere sahip görünmüyordu.

39) *Zeki Mesut Alsan: Milletlerarası Hayatın Düzeni ve Panamerikanizm*, (Ankara, 1949, s. 32.)

40) *Albert Vandal: Les Arméniens et la Réforme de la Turquie* (Paris 1897), s. 35.

bir kuvvetin çeşitli kavimler ve ülkeler üzerindeki tahakkümünden başka hiç bir şey değildir. Bu kuvvet asla değişmemiştir. Şu halde, İmparatorluğun parçalanması, yaşayan bir camianın tahribi değil, köleleştirilmek istenen milletlerin mahpesten kurtarılması, onların yeni bir camia kurmaya kavuşturulması demek olacaktır ⁴¹.

İngiliz Başvekili Lloyd George bu tezi daha da ileri götürmüştür: «Ülkesinde istilâcı olmaktan başka hiç bir sığata sahip olmayan bir kavim, sırf kuvvetine güvenerek elinde bulundurduğu toprakları, dünyayı iyiliğe kavuşturmaktan mahrum edecek derecede kötü idare ederse, milletler bu perişan sahalarda medeniyeti ihya etmek hakkına - daha doğrusu ödevine sahiptirler. Bu aynı ödev, Batı ovaları ve ormanları hakkındaki kızıl derililerin iddialarına karşı, Amerikayı kuranların davranışlarını meşru kılar» ⁴². Eski İngiliz Başvekili, zamanın değişen şartlarına rağmen, bu fikirlerini sonra da muhafaza etmiştir.

Türkler hakkındaki bu kanaatler silsilesi sadece siyaset adamlarını tesiri altında bırakmakla kalmamış, fakat yeni bir Avrupa kurmak isteyenler tarafından benimsenmiş ve Sèvres Andlaşmasının temelini teşkil etmiştir. Batı'nın bu tutumu bir olayda bütün genişliğiyle canlanmıştır. Sulh müzakereleri için çağırılan Osmanlı delegelerinin Başkanı Damat Ferit Paşa, *On'lar Heyeti*'ne (Conseil des Dix) sunduğu bir muhtıradaki Türklerin sorumluluğu meselesini ele almıştı. Filhakika, Savaşa giriş Almanyanın baskısı altında olmuştu. Savaşın meşru bir sebebe dayanmadığı malûmdu, fakat sorumluluk bütün bir Osmanlı camiasına yüklenmemeliydi. Asıl sorumlu İttihad ve Terakki «Komitesi» idi ⁴³. Bu Memorandoma hazırlanan cevap, Heyetin Dört Büyüklerini temsilen verilmişti (17 Haziran 1919) ve Fransa Başvekili Georges Clémenceau'nun imzasını taşıyordu. Bu cevapta, asırlık tezleri bulmak mümkündür: «..... Heyet Türklerin yüksek faziletleri arasında yabancı milletleri idare kabiliyetinin bulunduğuna kani değildir... Tarih bize Türklerin birçok başarıları yanında bir çok kusurlarını da göstermektedir: İstilâya uğramış milletler ve kurtulmuş milletler. Bütün bu değişmeler içinde bir tek misal yoktur ki, Avrupa'da, Asya'da, Afrikada Türklerin tahakkümü al-

41) *The Ottoman Domination (Reprinted from the Round Table, London 1917)* (Biz, bu broşürün Birleşik Amerikada, Stanford Üniversitesine bağlı ve Türkiyenin bugünü ve yakın tarihi bakımından gayet zengin bir koleksiyona sahip bulunan Hoover Institution'un kütüphanesindeki nüshasından faydalandık. Gösterdiği yakınlıktan dolayı Hoover Institution idarecilerine teşekkürlerimizi tekrarlarız. Gene bize bu inceleme imkânını sağlayan The Rockefeller Foundation'a da teşekkürlerimizi sunarız.

42) *David Lloyd George: The Truth About the Peace Treaties, Vol 2, s. 1356 (London 1938) (Hoover Institution kitaplığındaki nüsha).*

tına geçmiş bir memleketin maddî umranı ve kültür seviyesi düşmüş olmasın. Ve yine hiç bir misal gösterilemez ki, Türk hâkimiyetinin kalkması ile maddî umranın artmamış, kültür seviyesi de yükselmemiş olsun. İster Avrupa Hıristiyanları, ister Suriye, Arabistan ve Afrika müslümanları arasında Türk fethettiği her yere yıkım getirmiş, savaşta kazandığını barış devrelerinde inkişaf ettirmek kabiliyetini gösterememiştir. Onun mehareti bu yönde gelişmemiştir...»⁴¹.

Bu Avrupa umumî efkârını uzun zamandır besleyen tezlerin milletlerarası münasebetleri tanzim eden bir vesikada resmileşmesiydi. Bizat bir Fransız dergisi metni «gayri siyasî» olarak vasıflandırırken⁴⁵ bu hareket tarzından cesaret alan bir edebiyat almış yürümüştü⁴⁶. Bütün bunlar Batı'nın verdiği kararı gösteriyordu: Suçlu Türk milleti cezalandırılmalıydı: Sèvres Andlaşması müeyyideleri tespit edecekti.

Wilson Prensipleri'nin tatbikatı adaletsizleşmiş ve imkânsızlaşmıştı. Bu husumet millî ve bağımsız bir Devletin kurulmasını engelliyordu. Böyle bir millî hareketin organı Türkiye Büyük Millet Meclisi Batı'nın ağır ithamı ve kendisini cezalandırmak isteğiyle Ankara'ya doğru ilerleyen işgal orduları karşısında kalmıştı.

4. Doğu'nun tezi:

Birinci Dünya Savaşı ideolojik hareketleri hızlandırmış bir olaydır. Rus ihtilâli birinci yıldönümünü idrak ederken, Müdafaa-i Hukuk hareketi için için başlamıştı. Sovyetler hükûmeti Anadolu'da gelişen millî hareketle ilgilenmek zaruretini duymuştu. Fakat bu ilgi, Batılılarla olan

43, 44) Bu vesikalar için Mütareke devresi gazetelerine bilhassa bakılmalıdır. Ayrıca bk. *Şeyh Müşir Hüseyin Kıydavî: İslâma Çekilen Kılıç yahut Alemdâranı İslâmın Müdafası* (Hüddamül Kâbe Neşriyatı: 1, London 1919) (Bütün kitap bu meseleye tahsis edilmiştir).

45) *La Conférence de la Paix et l'Orient (Asie Française, No. 175, Février - Juillet 1919, s. 187 ve müt.)*. — Asıl kayda değer olan nokta, G. Clémenceau'nun da Lloyd George gibi bu fikrinde ısrar ettiğidir. Siyasî hayattan çekildikten sonra, hususî hayatını hikâyeye eden bir eserde bu fikrin devamına şahit olunmaktadır: «... Türkler nereden geçtilerse orayı çöle çevirdiler» (*Jean Martet: Le silence de Monsieur Clémenceau, Paris 1929, s. 303*). Bu fikirde Victor Hugo'nun mısraı âdeta tekrar edilmiştir.

46) Meselâ, bir Yunanlı müellif N. Moschopoulos, kitabında şu hükme varıyordu: «Tarih kararını vermiştir. Bu yağmacı ve katiller milletinin Avrupada oturmaya hakkı yoktur. Cedlerinin yaşadıkları yere gitsin» (*Les Turcs jugés par leur histoire, Paris 1920, s. 92*). — Bir Sırp generali A. Tchérép-Spihidovitch da aynı kanaatte idi: Türkler Avrupanın ahlâkını bozuyorlar, suçları Avrupada apas gençlerin artmasına örnek oluyordu. (*L'Europe sans la Turquie, Paris 1910, s. 70 ve müt. (Hoover Institution kitaplığındaki nüsha)*).

münasebet şeklinden farklı bir davranışa bağlıydı. Batılıların Türkleri kendi camiaları dışına çıkarmak isteyişlerine karşılık, Sovyet Rusya önce, millî Türk hareketinin Batı ile kendi arasında kurduğu tampon durumdan faydalanıyordu. Sonra da Türkleri, işçi ve köylü hükûmetine müstenit bir Sovyet sistemi kurarak kendi Birliğine katılmaya dâvet ediyordu. Bunun da bir Doğu Federasyonu yolu ile gerçekleşmesini istiyordu. Müdafaa-i Hukuk Hareketine gösterilen ilgi ve yardım Komünist ihtilâl taktiğinin bir unsuru idi. Bu taktik iki safhayı nazara almıştı. Esir veya yarı müstemleke kitleler önce millî kurtuluş hareketlerini tamamlayacaklardı. Millî hareketler, millî istiklâlin kurulması bir son olmuyacaktı. Sovyetler halinde teşkilâtlanan kitleler, bir ziraî köylü ihtilâlini geliştirecek, kurulması tasarlanan Federasyona katılacaktı. Asya ve Afrika bu hareketlerin, dünya ihtilâli programının cereyan sahası olacaklardı. Şu halde millî gelişmelere yardım ve bu safhalar boyunca gerçekleştirmelerini sağlamak gerekti. İkinci ve Üçüncü Komintern kongreleri gelişen millî hareketlerle temas taktiğini tespit etmişlerdir. Bu konuda alınan kararlara göre, millî hareketler, Komünist olmasalar da desteklenecekti. Bu takdirde, millî kurtuluşunu gerçekleştiren kitlenin Sovyetler blokuna ilhakı nasıl olacaktı? Komünist gayelere sahip olmayan millî hareketlerden bir geliş beklenemezdi. Böyle bir iltihak, bu ülkelerde kurulacak Komünist partilerinin eseri olabilirdi ⁴⁷. Sovyet hükûmeti, Üçüncü Enternasyonal'e bağlanacak, onun bir şubesi olacak bu kuvvetlerle temas sağlayacak ve ikinci safhanın, sovyetleşme ve iltihak safhasının tekemmülü bu yolda olacaktı. Anadolunun doğusunda, Sovyet Rusya millî Türk hareketine bu açıdan bakıyor, ilgi ve yardımını bu doktrin ve siyaset esaslarına göre ayarlıyor ve kendisi ile Batı arasında Anadolu hareketinin vücade getirdiği maniadandan da azamî fayda sağlıyordu. Bu taktik 1920 Eylülünde Bakû'da toplanan «Bakû Doğu milletleri Kurultayı» na da sunulmuş ve kararlarının bir çoğuna esas olmuştur ⁴⁸. Bu kongreye, Komünist Partisi Merkez İcra Komitesini temsilen

47) Bu hususta bk. *E. H. Carr: The Bolshevik Revolution* (London 1953) Vol 3, s. 260-270. — *Ivar Spector: The Soviet Union and the Muslim World* (University of Washington Press), s. 13 ve müt.

48) Bakû Kongresi 1 Eylül 1920 de, «Bakû Doğu Milletleri Kurultayı» adı altında toplanmıştır. Bu kongreye T.B.M.M. Hükûmeti delegesi olarak İbrahim Tali Bey gönderilmiştir. Enver Paşa münferiden iştirak etmiştir. Kongrede, yeni bir millî hareket olarak Müdafaa-i Hukuk hareketinden sık sık bahsedilmiş ve kararlarında da bu harekete yer verilmiştir. Bu kongre hakkında mahdut sayıda olmakla beraber teferrüatlı eserler yazılmıştır; ayrıca zabıtları da yayınlanmıştır. Bu hususta Bk. *Ali Fuat Cebesoy: Moskova Hatıraları* (İstanbul 1955), s. 14-32 — *E. H. Carr:*

gelen delegeler Zinoviev, Radek, Pavloviç ve Bela Kun prensipleri genel olarak ve Müdafaa-i Hukuk Hareketine tatbik suretiyle ele almışlardır. Meselâ Zinoviev'e göre Sovyet Rusya hükümeti Türkiyede Mustafa Kemal Paşayı desteklemişti. Fakat onun komünist olmadığını asla akıldan çıkarmıyor, böyle olmamakla itham ediyor ve kurulan «Sovyet» lerin bir çeşit oyundan ibaret olduğu belirtiliyordu ⁴⁹. Pavloviç'e göre millî mücadeleler geçici idiler. Bu hareketler, köylü ve işçileri teşkilâtlandırarak geniş bir sosyalist gerçekleşmenin şartlarını ve iklimini tesis etmeliydi. Asıl gaye olan Doğu Sovyet Cumhuriyetleri Federasyonuna bir eşik olmalıydılar ⁵⁰. Bütün bu hareketler gerçek bir komünist Partisi tarafından sevk ve idare edilmeli, bu parti mutlaka kurulmalıydı. Türk köylü ve işçileri sadece millî istiklâlin elde edilmesiyle yetinmemeliydiler, komünist olmayan unsurlara karşı gerekirse Mustafa Kemal Paşa ve ekibine karşı da, ayaklanmalıydılar ⁵¹. 1920-1922 yılları arasında gerçek (III. Enternasyonal'e bağlı) ve yapma (zevahirî kurtarmak maksadile kurulmuş) Komünist partilerinin kuruluşlarında, meclis içi ve dışı çalışmalarında bu talebin tesirini görmek gerekmektedir ⁵². Bu arada, Sovyet Rusya idarecilerinin Enver Paşa'nın teşebbüslerini desteklemelerini, onu Müdafaa-i Hukuk Hareketi liderlerine karşı bir kuvvet saymak

The Bolshevik Revolution (zikredilmiştir). s. 260 ve müt. — *Ivar Spector: The Soviet Union and the Muslim World* (zikredilmiştir). s. 22-34 — *X. J. Eudin and R. C. North: Soviet Russia and the East (1920-1922. A. Documentary Survey)* (Stanford University Press 1957). (Bu kitabın müellifi tarafından verilen manuskriden fandalandık. Kitap bilhassa sözü geçen kongrenin kararları bakımından zikre değer.)

49 - 50) 48 No. lu nottaki eserlere bk. — Bir çok hususlar bize *Hoover Institution*'un uzmanlarından *Mrs. O. Gankin* ve *X. J. Eudin* taraflarından orijinal metinler ve kongre zabıtlarıyla karşılaştırılarak temin edilmiştir. Gene *Pavloviç*'e göre: «Kafkaslılar, Ermeniler ve Türkler arasındaki kardeş kavgasına son vermek için evvelâ bu memleketlerin her birinde birer Sovyet hükümeti kumak lâzımdır, saniyen bu memleketler halklarından bir federasyon kurulmalıdır.» (Kongre zabıtlarından). — Rus Hariciye Komiseri Çiçerin'in 13 Eylül 1919 tarihli radyo mesajı da aynı mahiyette idi (*E. H. Carr: Zikredilen eser*, s. 244) ve Erzurum Kongresinden bir kaç hafta sonra yapılmıştı.

52) Bu devrede, Komünist partileri henüz teferrüatlı bir incelemeye tâbi tutulmamıştır. *Türkiyede Siyasî Partiler* kitabımızda konuya kısmen yer vermiştik (s. 530-532). Rusların bir baskı halini alan taleplerini karşılamak için kurulmuş olan *Türkiye Komünist Fırkasının* III. Enternasyonalle hiç bir ciddi bağlantısı olmamıştır. Buna mukabil, *Halk İştirakiyun Fırkası*, Eskişehirde kurulmuştu ve gerçek bir komünizm iddiasında idi. T. B. M. M. Hükümeti, Başvekil Rauf (Orbay) Beyin reisi olduğu İcra Vekilleri Heyeti kararı ile bu gibi partilerin kurulmasını ve faaliyetini resmen menetmiştir.

isteyişleriyle açıklanabilir ⁵³. Görüldüğü gibi, Sovyet Rusyanın Türk Millî Mücadelesine olan ilgisi ve yardımı sadece millî ve bağımsız, ve Doğu - Batı arasında tampon bir Türk Devletinin kurulması gayesiyle sınırlanamaz. Her halde, Doğu Federasyonuna katılması ve Sovyetler sistemine göre kurulması istenen bir Türkiye programı ile de açıklanabilir. Türk millî hareketinin şümulünün başlangıçta hesaplanamamış olduğu da bu arada düşünülebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi böylece, Doğu'nun da ağır baskısı karşısında kalmıştı.

5. «İdeolojik istiklâl» :

Yeni bir Türk Devletinin kurucuları Doğu ile Batı'nın birbirinden farklı fakat ağırlık bakımından müşterek, maddî ve mânevî baskıları arasında hareket etmek zorunda idiler. Türkiye Büyük Millet Meclisinde bu sahne daima tasvir edilmiştir ⁵⁴. Birbirine taban tabana zıt iki baskı

53) Enver Paşa meselesi siyasî gelişmelerimiz bakımından önemle üzerinde durulacak olaylar bütünüdür. Kendisi, İttihat ve Terakki ileri gelenleriyle beraber İstanbulu terketmiş, Doğu Anadolu'da topladığı kuvvetlerin başına gitmek isteğini yerine getirememiştir. Berlinde tanıştığı Komünist erkânının tavassutu ile Moskovaya gitmiş ve İtilâf Devletleri aleyhindeki mücadele programı Sovyet Hükümeti tarafından tasvir edilmiştir. Evvelâ Ankara'nın temsilcisi olarak hareket etmek istemiş, bundan alıkonulmuştur. Sovyetler kendisini icabında Mustafa Kemal Paşa ve ekibine karşı mukabil bir ağırlık olarak kabul etmişler ve bizzat Hariciye Komiser Muavini Karahan, Mustafa Kemal - Enver Paşalar mücadelesini Sovyet Hükümetinin Türkiyenin bir iç meselesi sayacağını bildirmiştir. Enver Paşa, Trabzonda alınan tertibat gereğince Anadolu'ya sokulmamıştır, bu sefer İngilizlerle çarpışmak için gittiği Türkistanda, Ruslar aleyhine topladığı bir kuvvetin başında savaşırken şehit düşmüştür. (Ağustos 1922). T. B. M. M. içinde kendisine taraftar bir zümreden bahsetmek mümkündür. Enver Paşa bir mücadele organı olarak «İslâm İhtilâl Cemiyetleri İttihadı» nı kurmuş ve bunun iç ismini «İttihat ve Terakki» olarak bildirmiştir. Enver Paşa'nın hareketleri, Sovyet siyasetinde taktik değişmelere sebep olmuştur. (Bu hususta Bk. 47 No.lu nottaki eserler, ayrıca *Sami Sabit Karaman: İstiklâl Mücadelesi ve Enver Paşa*, İstanbul 1948, s. 79-84, 109). — *Richard Euringen: Der Serasker Envers Ende. Irrfahrt und Kampf eines kühnen Türken*, Hamburg 1939) (Mrs. O. Gankin'in özetleri sayesinde bu eserden faydalandık).

54) Meselâ 11 Mayıs 1920 içtimada Besim Atalay ve Mahmut Celâl (Bayar) Beylerin şu konuşmaları dikkati çekicidir: «*Besim Atalay Bey* (Kütahya): Arkadaşlarım, bugün Osmanlı âlemi, Anadolu, iki mühim seylâbın noktai telâkisinde bulunuyor. Bunun birisi akidelerin, dinlerin doğduğu Şark'tır; birisi zulmün, kahrın, tahakkümün tebarüz ettiği Garp'tan geliyor.

«*Celâl Bey* (Saruhan): Medeniyet namiyle (Bravo sadaları),

«*Besim Atalay Bey* (Kütahya): — (Devamla) Biz zayıf kollarımızla, bu yığın

arasında ilerlemek için Meşrutiyet devresinin tecrübeleri yardımcı idi, fakat kâfi değildiler. Meclis, siyasî iniş çıkışlar ortasında daima yerini tayin etmek lüzumunu duymuş, en realist bir şekilde olayları yorumlamaktan kaçınmamıştır. Meclis iki zıt cereyanın kendisine, siyasî müesseselerine tesir nisbetini de her zaman hesaplamıştır. Topraklarını işgal eden, zaten sakat Mondros Mütarekesini adaletsizlikle tatbik eden, Sèvres Andlaşması ile de Türkiyeyi bir iki Orta Anadolu vilâyeti ve yarı müstemleke olarak kurmak isteyen Batı'nın galip Devletleri karşısında duyulan nefret Sovyet Rusya'nın Müdafaa Hukuk'un «millî» mahiyetini desteklemesi dolayısıyla Mecliste Doğu'ya karşı bir sempati izharına âmil olmuştur. Fakat bu yaklaşma kayda değer bir siyasî tedbir olarak belirlemektedir. 1920 başlarında, Müdafaa Hukukçu'ların tespit etmiş oldukları «Vaziyetin Muhakemesi» gereğince Meclis Doğu'ya ne kadar yaklaşırsa Batı ile, gayesine daha uygun ve en az fedakârlığı gerektiren bir uzlaşma sağlayabileceği taktiğine sadık kalmıştır⁵⁵. Muvaffak ta olmuştur. Ne Batı'nın zorla tatbik etmek istediği yarı müstemleke hali, ne de Doğu'nun teklif ettiği Sovyet sistemi. Meclis bu şekillerden hiç birisine yanaşmamış ve tatbikçilerine karşı koymuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Birinci Dünya Savaşı sonunda «sulh müzakeratının» dayandığı esası gerçekleştirmek istiyordu. Her millete bir Devlet kurma hakkı kabul edildiğine göre, Türk milletinin de bu hakkını kullanması, bağımsız Türkiyeyi kurması lâzımdı. Millî haklar korunacak, icabında silâhla müdafaa edilecekti. Müdafaa Hukuk bu hareketin tabii adı olmuştur. Bu ise, Wilson Prensipleri'nin haklı bir uygulanması isteğinden ibaretti. Aslında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Avrupayı yüz yıl kaplamış millî hareketlerin, yeni şartlar içinde (1920 yılında), sonuncu halkası oluyordu. Bu kanaat onu Batı'nın demokratik ideallerine

teşkilâtımızla bu iki seylâbenin içinde şaşırıp kaldık. Hangisine iltihak edeceğiz? Mutlaka bu iki kuvvet çarpışacak... Gladstone'un ahfadının süngüleri altına mı gireceksiniz? Yoksa Şark'tan bize ellerini açan kuvvete mi koşacaksınız. (Şark'a Şark'a sesleri) (T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, C. I, s. 258).

55) «1336 (1920) Ocak ayında Anadolu'da vaziyeti siyasiyemizin muhakemesi» başlıklı bir yayından: «... Çünkü Bolşevikler ile temas eden millet ya içtimai veya siyasî bir tevhidî harekâta veya onun seline müsellâhan muhalefete mecbur olmuştur. Bizim de iki şıktan birini intihap etmeliğimiz lâzımdır ki, Düveli müttefikanın bizim Bolşeviklere karşı muhalefetimizi ümit edebilmeleri için bir çok fedakârlıklarda bulunmaları ve lâakal bir senedenberi işgal altında bulundurdıkları memaliki gayri arabiyeyi bize iade etmeleri icap eder. İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan için esaslı bir fedakârlığı istilzam eden böyle bir neticeye ancak iztirarı tam altında karar verebileceklerdir. Ve bugün Düveli İtilâfiyenin kendilerini böyle bir iztirara mahkûm görmedikleri muhakkaktır».

bağlamıştı. Türkler, Batı'nın bütün ithamlarına rağmen, Batı ile savaşarak Batı demokrasileri camiasına girmişlerdir. Bu da, millî ve bağımsız bir Devletin kurulmasından evvel ve kurulurken, aynı vasıfları taşıyan bir siyasetin, Müdafaa-i Hukuk doktrininin, eseri olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin iki ateş arasında, kendine hâs tutumu «*ideolojik istiklâl*» olarak vasıflandırılmıştır⁵⁶. «Empirique» diyebileceğimiz türlü bocalamalara rağmen, bu davranış bütünü itibariyle millî hakların tanınması ve savunulması tezine bağlı kalmıştır. Bu davranışın kayda değer *sosyal* cepheleri vardır, fakat bunlar da demokratik bir rejimin sahip olduğu ve olması gereken sosyal vasıflardan hiçbir suretle ayrı kalmamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin bu özellikleri taşıyan siyasî karakteridir ki, aradığı ve kurduğu anayasa sistem ve müesseselerine in'ikâs etmiştir. Bu durumu pozitif hukuk vesikalarında, Beyan-namelerde, İcra Vekilleri Heyetlerinin programlarında açıkça görmek mümkündür. Meclis Hükümeti'nin hukukî karakteri üzerinde yapılacak incelemeler, hukukî yapının, esaslarını belirtmeye çalıştığımız ideolojik zemin üzerinde yükseldiğini gösterecektir.

Tarık Z. Tunaya

56) Bu terim *E. H. Carr*'a aittir ve «Ideological Independance» karşılığı olarak alınmıştır (*Zikredilen eseri*, s. 476). Türklere sempati beslemeyen bu tarihçinin bu terimi kullanması ve bu müşahedeye varması dikkate değer.